

De tafel van 13

Kooiman

De tafel van 13

Een familiegeschiedenis

Kooiman: De tafel van 13
ISBN: 9789463427173 (paperback)
NUR: 320 Literaire non-fictie algemeen
www.denieuwebestseller.nl/thirteenroundthetable

Copyright: © Kooiman 2010

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De tafel van 13

Een familiegeschiedenis

Elf kinderen van hetzelfde gezin, de kinderen van
Aafje Dijkstra en Arie Kooiman, vertellen het verhaal van
hun jeugd in Andijk.

Piet, Gré, Lolke, Alie, Marrienne, Egbert, Arie,
Rob, Paula, Frans, Magda Kooiman

Inhoud

<i>Voorwoord</i>	9
<i>Stamboom</i>	12

Deel 1

De oorsprong	13
Aafje Dijkstra – een onbezorgde jeugd	13
Arie Kooiman – een gereformeerde tuindersjeugd	27
Kindertijd	27
Het leven en de leer	36
Crisisjaren en oorlog	38

Deel 2

Elf verhalen	42
Vier wegen (Piet)	42
Pake en oma (Gré)	50
In de broek van de koningin (Lolke)	59
Langs het tuinpad van mijn vader (Alie)	69
Namen en kramen (Marrianne)	75
Jongensdroom (Egbert)	83
Abschied vom Klavier (Arie)	93
Een zachtgekookt ei (Rob)	99
Duizend-en-één herinneringen (Paula)	107
Eerste herinneringen	107
Sinterklaas	110
Vriendje	113
Tulpentijd	115
Muziek	119
Enkele korte herinneringen	122
De geur en de kleur (Frans)	126
Gestold verleden: mijn kindspreekt (Magda)	136

Deel 3

Open einde	172
Dag moe	172
Pa – geleefd, gestorven en begraven	182
Sterfelijkheid	182
Alle dagen biefstuk	183
De gluurder	184
Meevallers en tegenvallers	186
Muziek	188
Anne Siebren – de troost van Job	190
Pa bij Albert Heijn	193
De broodgooier	201
‘Nou, Arie!’	203
De familiekwesitie	207
De laatste gouden week	214
Begrafenis	224
<i>Naschrift</i>	227
<i>Verantwoording en dank</i>	229

Voorwoord

Gezinnen zijn bedoeld om uit elkaar te vallen. Er ontstaan andere relaties, nieuwe gezinnen, de oorspronkelijke familieband verdwijnt. Soms voorgoed. Door ruzies knalt een familie volledig uit elkaar. De leden spreken elkaar nooit meer. Vaker wordt er onderling geruzied terwijl tegenover de buitenwereld de familieband hartstochtelijk wordt verdedigd. Meestal beseffen familieleden pas later hoe onuitwisbaar en bepalend de vroegere familieband voor hun leven is geweest. Dan beseffen ze hoe lief ze elkaar zijn, hoe ze elkaar nodig hebben.

Op een zondagmiddag in de zomer van 2006 wandelde Rob met zijn zussen Alie en Marrianne over de dijk. Ze haalden herinneringen aan vroeger op. Aan het gezin met elf kinderen, altijd in bedrijf. Aan het dorpsleven in Andijk. Aan de knetterende kolenkachel, de handel in tulpen, aan barsieklap.

Rob kwam met het idee: 'We gaan een boek maken over ons gezin, over vroeger, onze jeugd.' Alie en Marrianne reageerden enthousiast. Rob en Marrianne zouden in de redactie van dit familie verhalenproject komen, samen met broer Egbert. Onze andere vier broers en vier zussen mochten zelf bepalen of ze mee wilden werken. Na enige tijd en bij sommigen enige aarzeling stemde iedereen toe.

Onze volgende vraag aan de broers en zussen was om een verhaal te schrijven met een 'geschiedenis'. Ofwel één bepaalde, voor hen indringende gebeurtenis uit hun jeugd waaruit de sfeer in ons gezin zou blijken, ofwel een geschiedenis in vogelvlucht van de eerste decennia van ons leven. De vorm van het verhaal mocht iedereen zelf bepalen.

Alle gezinsleden namen het project serieus. Sommigen namen een coach in de arm, anderen schreven in afzondering. In de loop van 2007 kwamen alle verhalen binnen: elf zeer persoonlijke getuigenissen van onze jeugd.

Het werd een feest van herkenning voor ons allemaal. Maar ook werd duidelijk hoe weinig we soms van elkaar wisten. En vooral: hoe een onschuldig akkefietje voor de één een allesbepalende gebeurtenis voor een ander kon zijn. En andersom.

Het is een boek geworden vol nostalgische herinneringen aan ons oer-Hollandse gezin uit de jaren vijftig, zestig en zeventig van de vorige eeuw, vol weemoed over wat was en nooit meer zal zijn.

Er was gezelligheid, er was ruzie.

Er was geldgebrek, maar geen armoede.

Er was altijd drukte, er was eenzaamheid.

Er werd altijd gepraat, maar er moest ook gevochten worden om aan het woord te komen.

Er was saamhorigheid, maar ook strijd om aandacht.

We waren meestal gezond, maar er was ook ziekte en dood. Ons broertje dat maar enkele maanden geleefd heeft, speelde zijn rol in ons collectieve geheugen en in de herinneringen aan onze jeugd.

Onze ouders waren altijd aanwezig, maar ook onze grootouders hebben grote invloed op het gezin gehad.

Alle familieaspecten komen in de loop van de verhalen aan de orde. Ook hebben we gehoor gegeven aan de behoefte om de levensgeschiedenis van onze ouders te schrijven in twee verhalen over hun jeugd.

We hebben elkaar door dit boek weer beter leren kennen. Er is eens te meer het besef dat we altijd broers en zussen zullen

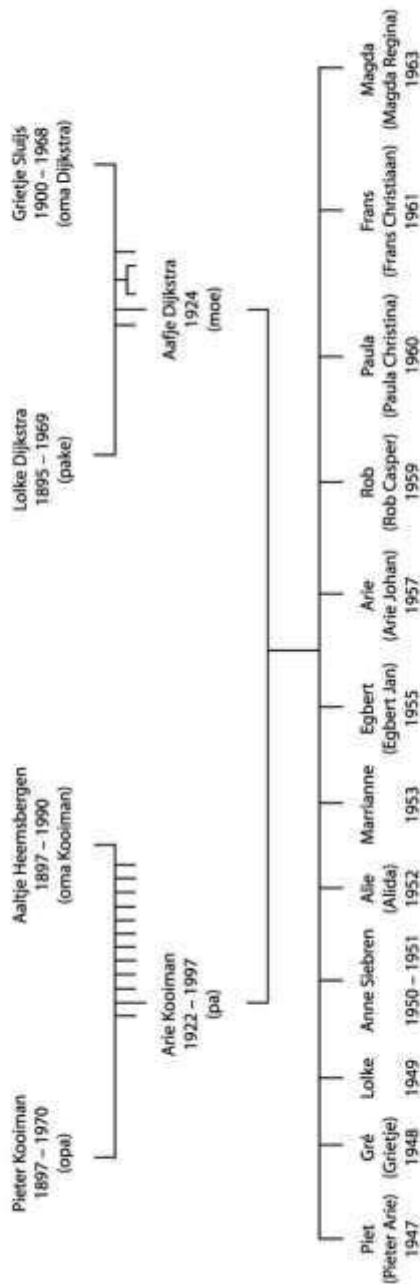
blijven.

Door het gezamenlijk schrijven van dit boek is de familieband aangehaald. Maar ook hebben we het geschreven als monument voor onze ouders. En als een doos vol familieverhalen voor onze mannen, vrouwen, kinderen en kleinkinderen.

Vandaar dit boek.

De redactie,
Marrianne, Egbert en Rob
oktober 2009

Stamboom



Deel 1

De oorsprong

Aafje Dijkstra – een onbezorgde jeugd

‘Aafje, je bent al bijna vier jaar, jij kunt me mooi even helpen’, zegt haar moeder. ‘Ik kan niet meer bukken en we moeten toch even watopruimen.’

Aafje staat naast haar, ziet de dikke buik waardoor haar moeder niet meer met de handen bij de grond kan komen. Aafje pakt alles op wat haar moeder haar aanwijst en geeft het aan. Dan gaat de bel. Haar moeder loopt naar de voordeur en doet open.

‘Goeiemorgen Dien, hoe gaat het?’, zegt ze. Het is tante Dien, de dunste tante ter wereld.

‘Met mij goed’, zegt tante Dien, ‘Maar wat ben jij toch ongelooflijk in verwachting en wat draag je ver naar voren!’

Aafje staat in het zonlicht in de kamer. Ze ziet het levensgrote verschil tussen de buik van haar moeder en haar broodmagere tante Dien. Ze praten over een gordijn en over het zeil en hoeveel dat moet kosten. Tante Dien gaat trouwen met oom Jan. Dan komen ze in Aafjes huis wonen. Wat een dünne tante, denkt ze voortdurend. Haar allereerste herinnering.

Aafje Dijkstra werd geboren op 10 mei 1924 als tweede kind van Lolke Dijkstra en Grietje Sluijs. Haar broertje Sjouke is vier jaar ouder. Het duurt niet lang of uit die dikke buik worden drie broertjes geboren waarvan er twee in leven blijven, Uilke en Wim. Nu heeft ze een broertje Uilke en een óóm Uilke, de broer

van haar vader. Ze verhuizen uit de boerderij waar ze geboren is naar de boerderij van oom Ulke en tante Ietje, ook aan de Dijkweg, slechts een paar honderd meter verder. Die boerderij is heerlijk groot, er kunnen meerdere gezinnen in wonen. Overal kan ze spelen met haar poppen of met haar vele neefjes.

Oom Ulke en tante Ietje zijn dol op hun nichtje. Ze praten altijd Fries, want ze zijn net als vroeger háár vader – heit! – gemigreerd’ uit Friesland. Ook pake en beppe Dijkstra zijn naar Andijk gekomen. Iedereen houdt van Aafje. Alleen jammer dat ze later nog alleen een broertje krijgt, geen zusje.

Als de kraamverzorgster komt, vindt Aafje dat niet zo leuk. Die is zo netjes dat alle poppen waar Aafje mee wil spelen, moeten worden opgeruimd. Dat pikt ze niet. Ze doet alle poppen in een poppenwagentje en loopt door de koestal naar tante Ietje die haar liefkozend ‘Ale’ noemt. Daar mag ze onder de tafel zitten en met de poppen spelen. Bij tante Ietje mag alles.

Als Aafje zes jaar is, mag ze naar de grote school. Een wereld gaat voor haar open. Ze hoeft niet meer te worden voorgelezen uit de kinderboekjes van W.G. van de Hulst, ze leest zelf. Sprookjes, ze is er dol op. Hoe fantastischer, hoe mooier. Tekenen is haar lievelingsvak, net als taal. Rekenen, daar vindt ze niks aan.

Ze leert op school een versje uit haar hoofd dat ze later aan al haar kinderen zal leren. Maar eerst kan ze het thuis bij haar broertjes en de neefjes voordragen:

Er waren zeven kuikenkindjes, die hadden geen mama.

Er waren zeven kuikenkindjes, die hadden wél een pa.

En pa gafles in 't kraaien, daarbuiten voor het hok.

Maar ach, dat arme zusje, dat zei maar steeds 'tok, tok'.

Die anderen waren jongens, die kraaiden flink en luid,

Die plaagden en die lachten dat domme zusje uit!

*Maar zie, na enkele maanden, toen legde zus een ei.
Dat kon geen enkel broertje, wat was dát zusje blij!*

Als ze uit school komt, gaat ze graag bij pake en beppe Dijkstra langs. Die hebben een bedstee tussen de kamer en de keuken waar je van twee kanten in kan. Er zijn heel veel kamers en ze hebben een schooljuffrouw in de kost van de lagere school waar Aafje naar toe gaat en waar pake conciërge is: de Dr. Abraham Kuyperschool. Juffrouw Kuitert is heel aardig voor Aafje. Ze heeft grote borsten die nogal schudden als ze vlug loopt. Aafje denkt: krijg ik dat later ook?

Haar kindertijd is veilig en warm. Ze herinnert zich haar moeder als iemand die tijdens het huishouden graag zingt, van bloemschikken houdt, kleren ontwerpt en naait, en voor haar speciaal poppenkleertjes maakt.

Haar vader is er altijd, hij houdt van de gezelligheid, van mensen en grapjes. Een geboren optimist. Als boerenarbeider komt Lolke Dijkstra op zijn zestiende vanuit Friesland naar Andijk. Hij wil het liefst bij een tuinbouwer werken – ‘een bouwer’, zoals men in West-Friesland zegt – zodat hij niet gebonden is aan het zeven dagen per week twee maal per dag melken. Op zijn vijftiengste trouwt hij de vijf jaar jongere Grietje Sluijs en wordt hij zelfstandig bouwer. Beter een klein baasje dan een grote knecht.

Naast zijn werk als bouwer werkt hij in dienst van de vlak bij zijn huis gelegen tuinderscoöperatie Akkerbouw, waar alles verkocht wordt wat tuinders nodig hebben. Het contact met mensen gaat hem goed af. Hij is geliefd bij de klanten. Als het tien uur is, vraagt hij hen mee naar huis om samen koffie te drinken. Dat laten de klanten zich geen twee keer zeggen.

Als Aafje als kind eens nare dromen heeft, komt haar vader bij

haar bed zitten, midden in de nacht. Hij blijft tot ze niet bang meer is. De angstdromen keren nooit meer terug.

Op haar tiende verhuist ze met haar broertjes naar het Kleingouw. In hetzelfde jaar wordt haar jongste broertje Piet geboren. Ze verzorgt hem en ze maken grapjes. Als de oudste broer eens thuiskomt en de jongste ruw van 'zijn' stoel af duwt, gooit ze zelfs eens een bord snert naar het hoofd van die oudste broer. Als de kleine Piet vervelend doet of om iets zeurt, wordt er gezegd: 'Aafie heeft hem verwend.'

Aan het Kleingouw wonen haar andere grootouders, opa en opoe Sluijs. Ook daar komt ze graag. Opa is vriendelijk, hij is bouwer en vrachтваarder. Opoe is een goede vrouw voor hem, al is ze wel een beetje zuinig en streng. 'Dat komt omdat ze een groot gezin heeft', wordt er gezegd, 'dan moet je wel een beetje streng zijn.'

Er zit daar een erfelijke ziekte in de familie: doofheid. Aafje herinnert zich oom Kees, doof vanaf zijn zestiende. Aan een bepaalde trilling kon hij horen of de bel ging. Hij kon geweldig liplezen. Als iemand hard tegen hem praatte, zei hij: 'Je hoeft niet zo te schreeuwen, ik ben niet doof!'

Hij vreesde dat door zijn doofheid geen meisje hem zou willen, maar werd toch gelukkig in de liefde. Hij trouwde met een doof meisje en ze kregen twee jongetjes. 's Avonds na het eten zongen ze uit volle borst bij het harmonium, zonder enige samenhang met elkaar of het orgel. De twee kinderen verzorgden met pannen, deksels en lepels een passende begeleiding. Het moet een afgrijselijke herrie geweest zijn, maar het waren gelukkige en optimistische mensen, blij met elkaar en de kinderen die ze toch nog gekregen hadden.

Alle kinderen sliepen op de zolder in het niet al te grote huis aan het Kleingouw. Aafje was de enige met een eigen kamertje.

Aan weerszijden waren bedden voor de jongens gemaakt. Aan de ene kant voor de oudste broer Sjouke, en aan de andere kant voor de tweeling Wim en Uilke, altijd bij elkaar. Sjouke was geen slechte vent, maar mocht graag de baas spelen, althans in de ogen van zijn jongere broertjes.

Wim was de technicus en uitvinder van de familie. Op een dag had hij een nieuwe uitvinding gedaan om het snurken van Sjouke tegen te gaan. Aan het voeteneinde van Sjoukes deken werd een touw bevestigd dat via een katrol naar het bed van Wim en Uilke werd geleid. Zodra Sjouke begon te snurken trokken Wim en Uilke aan het touw, wachtend tot hun grote broer wakker werd en de deken weer over zich heen trok. Dit herhaalde zich diverse malen, totdat Sjouke doorkreeg hoe hij in de maling genomen werd. Woedend beukte hij op zijn broertjes in, terwijl zij ziek van het lachen onder de dekens kropen.

Het waren de crisisjaren. Na de lagere school gingen de meeste meisjes meteen uit werken, als dienstbode of iets dergelijks. Maar Aafjes ouders waren modern. Ze mocht naar de huishoudschool in Enkhuizen. Centraal in haar herinneringen over die tijd staan twee dingen: vriendinnen en lachen. Prachtige jaren.

Met de vriendinnen uit Andijk fietst ze elke dag zo'n twaalf kilometer langs de dijk naar school. Ze geniet van haar schooltijd, van taal, rekenen en aardrijkskunde, maar ook linnennaaien, verstellen, patroontekenen en kostuumnaaien. In de middagpauze mogen ze eten op school en daarna de stad in.

In een van de lessen moet van twee oude hemden één nieuw hemd gemaakt worden. Ze herinnert zich hoe ze alle meisjes aan het lachen krijgt als ze een half oud bovenstukje voor de grap over haar schort aantrekt. Voor straf moet ze even in de paskamer en ze ziet zichzelf in de spiegel met een half hemd. En een rood gezicht van het lachen.

Tijdens een van de lessen is het doodstil en zijn alle meisjes hevig geïnteresseerd. Een vroedvrouw vertelt wat er allemaal gebeurt rondom een geboorte. Dan mogen de meisjes vragen stellen. De meest dringende vraag: hoeveel pijn doet het?

Als puber is ze niet echt moeilijk en botst ze niet met haar ouders. Slechts eenmaal neemt haar vader haar even apart om haar te onderhouden over de ruzies die ze soms met moeder heeft. Dat vindt ze heel bijzonder, want dat heeft hij nog nooit gedaan. ‘Hij was altijd meer van grappies maken.’ Na die ene keer is het ook niet meernodig.

Haar eerste ervaringen in de liefde. Op de lagere school trekken een paar jongens haar mee in een schuur en willen iets onder haar rok. Ze voelt meteen dat zij dat níét wil. Ze rukt zich los en rent weg. Ontsnapt!

Als ze dertien jaar is, gaat ze eens op bezoek bij haar oom Jan en tante Dien. Die hebben een jongen van een jaar of zestien als knecht, door zijn ouders uit huis gestuurd omdat hij ‘nogal lastig’ was. Als ze ’s avonds weer naar huis gaat, loopt die jongen met haar mee. Plotseling slaat hij zijn arm om haar heen en tot haar ontsteltenis begint hij haar te zoenen. ‘Niet één, maar heel veel zoenen!’ Ze is totaal verbluft, durft niets te zeggen, maar denkt: die wil ik niet. Ze ontloopt hem daarna waar mogelijk. Hij geeft het op.

Aafje wordt een mooi meisje. Als kleuter heeft ze blond haar, maar het wordt steeds donkerder en groeit uit tot een prachtige bos zwart, krullend haar. Als ze net zestien is, krijgt ze even verkering. Hij is hevig verliefd op haar. Zelf voelt ze die verliefdheid niet en na enkele weken maakt ze het uit. De jongen is zeer teleurgesteld, net als zijn ouders die er wel wat in zagen. Ze heeft met hem te doen. Veel erger nog is het voor de ouders

als die jongen, hun enige zoon, na de oorlog als soldaat naar Indonesië gaat en daar sneuvelt. Een andere vriendin heeft hij nooit meer gehad.

Het zijn haar enige jeugdervaringen in de liefde. Totdat haar eerste en grote liefde zich – ook nog op haar zestiende – zal aandienen.

De wereldproblemen staan ver van Aafje af. Ze heeft er amper besef van. In de crisisjaren is er in Noord-Holland weliswaar veel armoede, maar in hun gezin nooit kwellend of drukkend. Meer soberheid. Wel is er in 1939, vlak voor de Tweede Wereldoorlog, sprake van een emigratie naar Argentinië, maar haar vader ziet geen kans het huis te verkopen. Ze besluiten in Nederland te blijven.

Van de oorlogsdreiging heeft Aafje geen idee. Ze wandelt en lacht met vriendinnen, een hele club: Ma Brouwer, Annie Visser, Nel Tensen, Jantje de Vries en Engel van Zwol. Thuis speelt ze met haar broertjes of leest een meisjes- of streekroman. Ze zit op de meisjesgymclub en op de meisjesvereniging van de Gereformeerde Kerk.

Nota bene op haar zestiende verjaardag, vrijdag 10 mei 1940, barst de Tweede Wereldoorlog los. Er komen vliegtuigen over, er wordt verbijsterd over de oorlog gepraat. Iedereen luistert naar het laatste nieuws op de radio. In Andijk blijft het rustig. Een paar jongens blijken in het leger te zitten en zijn ‘gemobiliseerd’. Daar blijft het bij.

Als haar kinderen later aan Aafje vroegen wat er gebeurde in het jaar dat ze zestien was, begon ze nooit over de oorlog. Een andere gebeurtenis bepaalde sindsdien haar leven. ‘Toen kreeg ik verkering met pa.’ Haar gezicht lichtte bij die woorden nog steeds een beetje op.

Het is woensdag 6 november 1940: de jaarlijkse gecombineerde avond van de Gereformeerde Meisjesvereniging en de

Gereformeerde Jongelingsvereniging. Een ideale huwelijksmarkt. Aafje is er, net als een vriend van haar broer Sjouke: Arie Kooiman. Na afloop vraagt hij haar of ze samen naar huis zullen fietsen. Aafje stemt toe. Hij is keurig gekleed en draagt zelfs een speld op zijn jasje in de vorm van een olifant. Als ze met Arie praat weerkaatst er licht van een straatlantaarn op het olifantje. Het lijkt net of het olifantje zelf licht geeft. Samen fietsen ze naar huis. De hele weg praat Arie vrolijk en gezellig. Voortaan is 6 november ‘verlichteolifantjesdag’.

Het is voor Aafje geen liefde op het eerste gezicht. Toch stemt ze ermee in als Arie haar vraagt om eens ’s avonds een wandeling te maken. Als het zover is zegt ze: ‘Ik wil eerst nog wandelen met m’n vriendinnen.’ Er volgen snel meer afspraakjes. Na een paar keer denkt ze bij zichzelf: dit is ’m, dit is heel anders dan met andere jongens.

‘Ik had al een tijdje op het juiste moment geloerd’, vertelt Arie, ‘maar toen kreeg je verkering met die andere jongen. Ik dacht: nou ben ik verloren.’

‘Mijn eerste zoen kreeg ik na een paar weken’, vertelt Aafje later aan haar kinderen. ‘Eerst natuurlijk alleen bij het weggaan, later vaker.’ Van haar ouders had ze geen seksuele voorlichting gehad, maar Arie kon haar iets meer vertellen. En verder was het een kwestie van praktijk.

De oorlogstijd – voor Aafje is het de meest intense, de mooiste tijd van haar leven. Ze heeft verkering en is stapelverliefd. Na de huishoudschool in Enkhuizen blijft de wereld weer beperkt tot haar geboortedorp. Slechts één keer in de oorlog zal ze Andijk verlaten, om een oom en tante in de melkwinkel te helpen in de Amsterdamse Pijp. De stadsmeisjes zijn hevig geïnteresseerd in het dorpsleven.

Hoewel de oorlog in Andijk dramatisch zal eindigen met een

moordpartij op vier jonge mannen, maakt Aafje zelf geen oorlogsgruwelen mee. Wel die steeds toenemende spanning, het verzetswerk en de honderden onderduikers in het afgelegen tuindersdorp – bij Aafje thuis verschool Wim Scholten zich. Haar oorlogsbeleving is vooral de saamhorigheid onder de dorpsbevolking. Als er een razzia verwacht wordt, is er even paniek in het dorp. Enkele jongens worden opgepakt en gaan voor een aantal jaren naar Duitsland, maar haar vriendje ontspringt steeds net op tijd de dans.

Op een zondagochtend verzamelt een aantal Duitse soldaten zich voor de zoals gewoonlijk stampvolle Gereformeerde Kerk. Iemand waarschuwt de dominee. Hij laat aan het einde van de dienst nog een paar extra liederen zingen. Alle onderduikers en andere jonge mannen worden door een deurtje naast de preekstoel via een klein steil trappetje omhoog geleid om zich achter het enorme kerkorgel te verschuilen. Dan gaat eindelijk de kerk uit. De Duitse soldaten zien iedereen uit de kerk stromen, behalve de door hen gezochte jonge mannen.

Het is typerend voor Andijk in oorlogstijd. Een grote hoeveelheid kerkgangers, een dominee die het verbergen van de onderduikers mede regelt, een volledig vertrouwen van de dorpsgenoten in elkaar en Duitse soldaten die weliswaar op zoek zijn naar onderduikers, maar schroom voelen om zomaar een kerkgebouw binnen te vallen. Desondanks zijn er ook levensgevaarlijke momenten die Aafje nooit meer zal vergeten.

‘Er is een razzia gaande, de jongens van Piet Kooiman zijn ook opgepakt.’ Het beangstigende nieuws gaat als een lopend vuurtje door het dorp. Aafje trekt wit weg. ‘De jongens van Piet Kooiman!’ Arie dus ook? Ze kan maar één ding verzinnen. Eropaf! Ze pakt haar fiets en rijdt als een bezetene naar het Kerkeveld, helemaal aan de oostkant van het dorp, waar Arie woont.

Onderweg wordt ze staande gehouden door een groepje jonge Duitse soldaten. Ze is uitzinnig van angst en woede, totaal niet onder de indruk van de uniformen en geweren. Met overslaande stem weet ze de verbouwvereerde soldaten te overbluffen. 'Uit de weg, opzij, ik moet erlangs.' Ze slaat zo met haar voorwiel tegen de geweerlopen van de soldaten, die niets anders weten te doen dan ruimte te maken en haar door te laten.

Dan komt ze bij de boerderij waar haar lief woont. Een Duitse overvalwagen staat voor de deur. Enkele jongens zijn kennelijk opgepakt; ze herkent een broer van Arie en haar hart slaat over. Waar is-ie, waar is-ie? Ze gaat het huis in en wordt meteen bijgepraat. 'Arie was ook gepakt en in de overvalwagen geduwd, maar hij is weer vrijgelaten. Zus Nelie heeft zijn ausweis gebracht, daar staat een aantekening op dat hij voor de voedselvoorziening in de landbouw werkt. Daarom heeft hij vrijstelling. Hij is meteen gevlucht en zit op de zolder van het geitenboetje. Maar nu zijn er SS'ers bij gekomen, die fanatiekelingen willen hem nu toch hebben.' Aafje sluipt aan de achterkant het huis uit naar het kleine schuurtje. Via een paar dwarsbalkjes klimt ze omhoog. Daar ligt Arie in het hooi, muisstil, en Aafje nu bij hem, ook muisstil. Vader Piet rommelt wat om het boetje heen, haalt hier en daar zogenaamd wat onkruid weg, en is de rust zelve. Aafje en Arie liggen zo dicht mogelijk tegen elkaar aan, in gespannen afwachting van de dingen die komen gaan. Er klinken Duitse stemmen, gezocht, gepraat, geschreeuw, maar uiteindelijk wordt het stil. Er wordt een motor gestart, de overvalwagen verdwijnt en ook de SS'ers. De angst en de spanning zijn weer even weg. Niemand weet voor hoelang.

Ze gaat steeds vaker naar het Kerkeveld. 's Avonds alleen terug naar huis. Het is aardedonker, geen enkele straatlantaarn brandt en alle ramen zijn verplicht geblindeerd. Soms staat er geen en-

kele ster aan de hemel. Meestal gaat ze lopend, behoedzaam, maar ondanks de duisternis toch niet bang. Er is niemand op straat. Een enkele keer hoort ze een fietser aankomen. Dan verschuilt ze zich achter een boom of in de struiken tot hij voorbij is. Je weet maar nooit.

Zo gaan de oorlogsjaren voorbij. Haar verkering wordt inniger, de liefde groeit. Ze begint beter te begrijpen wat er eigenlijk gaande is in de oorlog. Er is armoede in Andijk, maar nauwelijks honger. Het land levert altijd wel wat voedsel op. Voor Aafje is er ook nog de boerderij van oom Uilke en tante Ietje. Daar hebben ze zelfs melk en kaas en vlees. En daar is ook de hooizolder met de verborgen radio's waar het streng verboden Radio Oranje op staat.

De Duitsers zijn onberekenbaar. Bij een van de razzia's is neef Sjouke te laat om zich goed te verbergen. Hij zit in de hoek van een schuur en houdt zich doodstil. Een soldaat wordt door zijn commandant naar binnen gestuurd. Hij kijkt recht in de weerloze ogen van Sjouke. Dan verdwijnt de soldaat weer. 'Nichts', zegt hij tegen zijn commandant. Ze vertrekken.

Er zijn meer verhalen van Duitse soldaten die weinig van de oorlog moeten hebben. In een boerderij aan de Oosterdijk, tussen Enkhuizen en Andijk, wordt een aantal jonge soldaten ingekwartierd. Die soldaten en de bewoners van die boerderij bouwen een goede verstandhouding op. Na de oorlog blijven ze bevriend en de soldaten komen nog regelmatig op bezoek.

Maar ook Andijk zal de oorlogsgruwelen niet helemaal ontlopen. In de laatste dagen van de oorlog, als iedereen weet dat de bevrijding ophanden is, fietsen vijf jonge Andijker mannen naar het nabijgelegen dorp Blokker om zich te melden bij de centrale post van de Binnenlandse Strijdkrachten. Bij Zwaag worden ze op een kruispunt opgewacht door twee landwach-

ters, gewapende Nederlanders in Duitse dienst. Achter hen komt ook een gewapende landwachter aangefietst, zodat het geen zin heeft om terug te keren. Een van de mannen, Jan Ruiter, rijdt resoluut naar een van de landwachters, toont zijn ausweis met de vrijstelling voor tewerkstelling in Duitsland en verzoekt om door te mogen rijden. Dat mag en hij rijdt door. Maar bij een van de andere vier, Gosse Dijkstra, wordt op dat moment in zijn fietstas de huls van een kogel gevonden. De landwachters zien het als een bewijs dat hij in het verzet zit. Hij wordt ter plekke doodgeschoten. De andere drie moeten mee naar het stadhuis van Zwaag. Jan Ruiter wordt nog achtervolgd en onder vuur genomen, maar weet te vluchten en bij een particulier de fruit-tuin in te fietsen. Daar houdt hij zich lang genoeg schuil. De andere drie worden zonder vorm van proces ter dood veroordeeld, maar er kunnen zo snel geen Duitse soldaten gevonden worden die vlak voor de bevrijding het vonnis willen uitvoeren. Een Nederlander, een NSB'er, wil het wél doen. Op 1 mei 1945, de dag van hun arrestatie, worden Jo Smink, Jan Kort en Ruurd Dijkstra gefusilleerd.

Drie dagen later vindt er een indrukwekkende herdenkingsdienst plaats in de Gereformeerde Kerk van Andijk. De kerk is te klein voor de ongeveer 1500 belangstellenden. De families zijn ontroostbaar. Het hele dorp is verslagen. De vier graven liggen er nog steeds, op de Oosterbegraafplaats van Andijk.

De moord op deze vier jongens werpt een zwarte schaduw over het geluk van het einde van de oorlog, als op 5 mei de bevrijding wordt gevierd en overal de vlaggen en de radio's weer tevoorschijn kunnen komen.

Een dag later doet Aafje openbare geloofsbelijdenis in diezelfde Gereformeerde Kerk te Andijk, destijds het kerkelijke hoogtepunt in iemands jonge leven.